

До спеціалізованої вченої ради Д 26.007.01
у Національній академії внутрішніх справ
за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника, заслуженого юриста України **Кушакової-Костицької Наталії Вадимівни** на дисертацію **Мамчина Петра Ігоровича** на тему «**Філософсько-правові основи давньогрецького правосуддя**», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права

Актуальність теми дослідження. Обрання Україною європейського напрямку власного розвитку вимагає проведення нею цілої низки вкрай необхідних заходів, покликаних реформувати українські правову дійсність. Основною складовою будь-якої демократичної держави є незалежна гілка судової влади. Адже саме від її ефективного функціонування залежить існування держави, гармонія у діяльності державних інституцій і, зрештою, життя окремого індивіда. У випадку виникнення в державі конфліктної ситуації її вирішення цілком покладається на судові органи, які повинні діяти, безпосередньо керуючись правом і законом, їх принципами, такими, як справедливість, рівність, верховенство права тощо. Рішення суду може бути доленосним для країни, адже у відповідності до нього не лише встановлюється торжество справедливості, але може визначатися й подальша доля держави у цілому. За приклад можна навести події на Майдані Незалежності у Києві в 2004-2005-му роках.

Можна стверджувати, що реформування вітчизняної системи судочинства в контексті євроінтеграційних процесів, спричиняє нагальну потребу у зверненні до традиційних витоків європейського досвіду у сфері правосуддя. Адже наша держава не лише географічно та історично, але й ментально належить до європейського культурно-правового простору. Ці обставини вимагають проведення будь-яких реформ із врахуванням відповідного європейського досвіду. Тому під час проведення судової реформи слід безпосередньо звернутися до світоглядних витоків європейської цивілізації, її філософсько-

правових основ. Аналіз показує, що сформовані перші державні судові органи в Стародавній Елладі діяли на принципах демократизму, справедливості, верховенства права, рівності усіх перед законом та судом, права на захист, колегіальності розгляду справ тощо. Перелічені принципи вперше були сформульовані давньогрецькими мислителями, адже еллінська філософія виступає у якості світоглядного джерела європейського, у тому числі й українського права, поруч із римським правом та християнською етикою. Філософсько-правові ідеї, сформульовані давньогрецькими мислителями, відіграють значну роль у процесах формування й розвитку сучасної правової системи держав, які обрали європейський напрям власного розвитку, до числа яких належить також і Україна. З огляду на те, що сьогодні в Україні відбуваються зміни глобального характеру у сфері права загалом та судової системи зокрема, давньогрецькі філософсько-правові ідеї в нашій державі не лише витребувані, але й набувають новітніх як теоретичних, так і практичних якостей, що підтверджує притаманну їм актуальність. Це безпосередньо вказує на актуальність дисертаційного дослідження Мамчина П. І.

Вважаємо, що дисертація Мамчина П. І. покликана заповнити прогалину в юридичній науці, особливо в сенсі дослідження проблематики філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя та певної екстраполяції аксіологічного змісту досліджуваних ідей на сферу буття сучасного українського соціуму й держави.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій дисертації, їх новизни та достовірності.

Достовірність та переконливість отриманих дисертантом результатів забезпечили використання філософських і філософсько-правових джерел, давньогрецьких пам'яток права, нормативна та емпірична база, завдяки якій автором досліджено філософсько-правові основи давньогрецького правосуддя. Об'єктивність та достовірність дослідження забезпечуються використанням методологічного інструментарію сучасної правової науки - філософських, загальнонаукових та спеціально-правових методів: зокрема, системного та

діалектичного методів, методу критичного аналізу, описового методу, порівняльно-правового та системно-структурного методів, конкретно-історичного методу, аксіологічного та герменевтичного методів (сторінки 26-29 дисертації).

Під час роботи над дисертацією автором опрацьовано відповідну джерельну базу, зокрема наукові та нормативні джерела (список використаних джерел складається із 300 найменувань), що, у свою чергу, забезпечує ґрунтовність отриманих автором науково-практичних результатів (сторінки 201-221 дисертації).

Тому можна вважати, що висновки, сформульовані дисертантом за результатами дослідження, є переконливими та аргументованими.

Зазначене свідчить, що дисертант досягнув мети, виявив філософсько-правові основи давньогрецького правосуддя, а також дослідив їх впливу на формування судової системи сучасної України.

Про обґрунтованість дисертаційного дослідження свідчать його об'єкт і предмет: феномен давньогрецького правосуддя, його структура і специфіка (сторінка 14 дисертації). Зазначимо, що визначення дисертантом об'єкта та предмета дослідження надало авторові можливість викласти власні наукові ідеї в якості обґрунтованого, цілісного фактора, донести їх до наукової спільноти, розробити відповідні пропозиції, зробивши таким чином реальний внесок до сфери науки філософії права.

Результати дисертації були належним чином апробовані, зокрема, обговорювалася на засіданні кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ. Окремі висновки, положення й рекомендації оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських наукових, науково-практичних і науково-теоретичних конференціях: «Проблеми античного мира: научный сборник статей» (г. Алматы, 28 марта 2014 г.), «Античный мир и современность» (г. Алматы, 27 марта 2015 г.), «Юридична психологія в Україні: здобутки та перспективи» (м. Київ, 24 квітня 2015 р.), «Диалог двух культур Востока и Запада через призму единства и многообразия

: древний мир, средневековье, новое и новейшее время» (г. Алматы, 29 апреля 2016 г.), «Філософські, методологічні та психологічні проблеми права» (м. Київ, 11 листопада 2017 р.), «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 28 травня 2020 р.).

Пропозиції автора знайшли підтримку у практичній, науково-дослідницькій сферах та освітньому процесі, про що свідчать відповідні акти впровадження.

Наукова новизна. Новизна цієї роботи полягає в тому, що вона є одним із перших досліджень філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя. Автор правильно вважає, що система давньогрецького правосуддя постає як результат впливу філософсько-правових ідей давньогрецьких мислителів, їх логіко-гносеологічним обґрунтуванням ознак ідеального державного утворення, а також практичного досвіду побудови та функціонування системи правосуддя як на давньогрецьких теренах, так і на території інших державних утворень. Дисертантом охарактеризовано філософські основи правосуддя в ахейській та дорійській періоди, реалізацію філософсько-правових ідей правосуддя в Афінській державі, ідеологію правосуддя на теренах Спарти. Доводиться також, що давньогрецька філософсько-правова традиція виникла як результат синтезу великої кількості складових, впливом на неї єгипетських і месопотамських вчень. Вона увібрала в себе все, що було принесено на грецькі терени представниками різноманітних етносів та груп, результатом чого стало формування цивілізаційного вектору, який знаходить власне відображення в усіх сферах людського буття, у т.ч. й системі правосуддя. Зокрема, у змісті правосуддя знайшли відображення основоположні аксіологічні принципи, такі, як відкритість судового процесу, демократизм, колегіальність прийняття рішень, використання показів свідків у якості доказів, формування інституту нагляду за порядком ведення судового процесу, змагальність, нормативне закріплення норм матеріального і процесуального права, зародження інституту присяжних засідателів. Дисертант вказує на те, що основоположні засади діяльності

судової системи держави, розроблені ще давньогрецькими мислителями й апробовані в Афінійській державі, не втратили властивої їм актуальності. І в наш час вони продовжують виступати в якості основ діяльності судових систем переважної більшості держав світу, міжнародних судів та знаходять відображення у змісті основоположних нормативно-правових актів держав, у т. ч. й у змісті Конституції України.

Вважаємо, що дисертація Мамчина П. І. являє собою оригінальне дослідження, яке не має повторів, аналогів та запозичень.

Узагальнюючи наведене, можна констатувати, що положення, результати та висновки які виносяться на захист справді відзначаються науковою новизною, а також доповнюють та удосконалюють вже відомі наукові положення.

Практичне значення. Сформульовані в дисертації Мамчина П. І. висновки та пропозиції можуть знайти власне застосування у *практичній діяльності* (у процесі проведення занять із суддями, прокурорами, особовим складом працівників Національної поліції); *науково-дослідницькій діяльності* й *освітньому процесі* (для дослідження впливу філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя на процеси розвитку судової системи сучасної України) та під час проведення лекційних і семінарських занять зі студентами з курсів «Філософія права», «Історія вчень про державу і право», «Право Європейського Союзу»).

Підтвердженням практичної значимості роботи є акти впровадження, надані Головним управлінням Національної поліції в Чернівецькій області від 15 липня 2021 р.; Чернівецьким апеляційним судом від 08 липня 2021 р.; юридичним факультетом Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича від 30 червня 2021 р.; ЗВО «Університет Короля Данила» м. Івано-Франківськ від 01 липня 2021 р.

Положення й висновки, сформульовані в дисертації, знайшли своє відображення в 11 наукових публікаціях, з яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних

наук; одна стаття – у зарубіжному науковому періодичному виданні іншої держави, яка входить до Європейського Союзу, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача; шість – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних та всеукраїнських наукових, науково-практичних і науково-теоретичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (300 найменувань на 21 сторінці) і двох додатків (на 10 сторінках). Загальний обсяг дисертації – 231 сторінка, з них основного тексту – 188 сторінок.

У вступі обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність, ступінь дослідження проблеми; визначено зв'язок із науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну; висвітлено теоретичну й емпіричну базу роботи, практичне значення одержаних результатів; подано відомості про їхню апробацію та впровадження.

У першому розділі *«Джерельна база та методологія дослідження філософсько-правової природи давньогрецького правосуддя»* досліджується стан наукового опрацювання феномена давньогрецького правосуддя з позицій філософсько-правового аналізу та методологія філософсько-правового дослідження давньогрецького правосуддя.

На сторінках 20-26 дисертації автор висвітлює основні наукові позиції стосовно феномену давньогрецької філософії права загалом та філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя зокрема, у зв'язку з чим ґрунтовно проаналізовано праці вітчизняних та закордонних науковців, які займалися даною проблематикою. Вказується на те, що, виходячи з аналізу сформульованої академіком М. В. Костицьким концепції про українське право як європейське, слід вважати, що воно має ті ж самі методологічні джерела, що і «західне» право, а саме: еллінську філософію права, теорію і норми римського права, християнську етику. Дисертант зазначає, що, будучи

методологічним та навіть більше – світоглядним джерелом українського права, давньогрецька філософія позиціонує як парадигма реформування й розбудови судової системи нашої держави. Автором робиться наголос на тому, що філософсько-правові основи давньогрецького правосуддя не виникли на порожньому місці, а є продуктом синтезу існуючих на той час філософсько-правових поглядів та ідей, спрямованих на пізнання таких онтологічних категорій, як справедливість, правда, мир, суспільна рівновага, правосуддя, які й у наш час визначаються властивою їм аксіологічною природою та значенням для буття соціуму в цілому (сторінка 23 дисертації). Дисертантом акцентується, що дослідження саме філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя не набуло широких наукових розвідок у творах як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, хоча в наш час зазначена проблематика, зважаючи на процеси, які відбуваються в українському соціумі, є, вочевидь, актуальною (сторінка 26 дисертації).

У другому розділі *«Філософські та нормативні характеристики давньогрецького правосуддя»* проведено компаративістський аналіз світоглядних засад давньогрецького правосуддя порівняно з єгипетським та вавилонським, досліджено філософські основи правосуддя в ахейський та дорійський періоди, розглянуто феномен реалізації філософсько-правових ідей правосуддя в Афінській державі та з'ясовано особливості ідеології правосуддя у Спарті.

Автором правильно зазначається, що на момент формування, розвитку і функціонування судової системи у Стародавньому Єгипті судова гілка влади була нерозривно пов'язана з найвищою адміністративною сферою держави та цілком від неї узалежнена. На його теренах відбулося формування не лише принципів об'єктивності та законності судового розгляду справи, але й одного з основоположних принципів правосуддя – рівності усіх перед законом (сторінки 30-34 дисертації).

Дисертант вказує на те, що Вавилонська держава набула чи не найвищого ступеня могутності за часів царя Хаммурапі, а притаманна їй система правових норм формувалася на безпосередній основі використання

результатів розгляду судових справ, які проводилися державними службовцями.

Мамчин П. І. стверджує, що правосуддя на теренах Давньої Греції належало до сфери владних повноважень Народних Зборів та Ареопагу, а також іще декільком судовим колегіям, які створювалися з метою розгляду окремих справ. Ним робиться належний висновок щодо наявності дотримання принципів демократизму та незалежності у сфері давньогрецького правосуддя. Дисертант зазначає, що досить велика кількість судових справ розглядалася колегіально з винесенням рішення або вироку по справі на основі результатів таємного голосування суддів, що фактично робило процес об'єктивним. Автор підкреслює, що досить цікавою у сфері давньогрецького правосуддя була практика існування громадського та судового контролю за змістом рішень, які приймалися Народними Зборами. Адже будь-який громадянин міг подати скаргу до суду на те чи інше рішення Народних Зборів, і його виконання призупиняло на час судового розгляду.

Дисертант приходять до висновку, що система правосуддя Давньої Греції досить суттєво відрізнялася від аналогічних систем Давнього Єгипту й Вавилону. Наведені відмінності пояснюються, на його думку, більш високим онто-аксіологічним розвитком системи правосуддя, яка існувала в Стародавній Греції, адже вона увібрала в себе вже ряд демократичних засад, котрі якісно підвищили рівень саме давньогрецького правосуддя (сторінки 36-39 дисертації).

Описуючи філософські основи правосуддя в ахейській та дорійській періоди, автор зауважує, що, за результатами гносеологічного аналізу змісту творів Гомера, можна прийти до наступних висновків: ще на першопочатковому етапі формування у давньогрецькому суспільстві державності не лише виникає й еволюціонує інститут правосуддя загалом, але й має місце включення до його змісту основоположних онтологічних принципів, які згодом розвинулись у відповідні складові аксіологічні інститути системи правосуддя та визначили вектор розвитку судочинства в

цілому, зберегли притаманну їм і в наш час актуальність та необхідність.

Дисертантом наголошується, що навіть зміна ахейського періоду дорійським, який проходив у надзвичайно складних умовах і був пов'язаний із приходом варварів, цивілізаційний поступ не зупинився, зокрема, з'являється та розвивається інститут виборності влади, демократизується правосуддя (сторінка 56 дисертації).

Описуючи реалізацію філософсько-правових ідей правосуддя в Афінійській державі, автор зазначає, що з найдавніших часів верховним судом в Афінах вважалася Рада Ареопагу. Однак у процесі реформ Солон було створено Гелією – суд присяжних, який поступово й перетворився в один із найважливіших елементів демократичної політичної системи та сконцентрував у власному віданні переважну більшість судових справ (сторінка 60 дисертації). Дисертант вказує, що завдяки солонівським реформам давньогрецька Гелією перетворилась не лише на вищий судовий орган, але й із часом почала наділятися функціями законодавчого органу, отримавши можливість усунення прогалин та накладок у масиві діючого нормативно-правового матеріалу. (сторінки 64-69 дисертації).

Автором наголошується, що афінійська судова система включала до свого складу елементи безпосередньої демократії, що свідчить про високий ступінь розвитку в державі демократичних принципів (сторінка 71 дисертації).

Аналізуючи судову систему Спарти, автором зазначається, що на ранніх етапах існування спартанської держави функції суду виконувала рада старійшин (Герусія), яка водночас була і верховною радою держави. До її компетенції належав розгляд кримінальних справ, у т.ч. і стосовно вчинення державних злочинів. Згодом функції цивільного судочинства перейшли до компетенції ефорів, а за Герусією залишилися функції судочинства у кримінальних справах та щодо призначення покарань за вчинення державних злочинів, у т.ч. й у процесах проти царів.

Дисертант акцентує, що у Лакедемоні була відсутня чітка функціональна визначеність судових повноважень ефорату, який наділявся також і

повноваженнями щодо загального нагляду за дотриманням законів, тобто виконував функції, так би мовити, «прокуратури», а, зважаючи на те, що у Лакедемоні було відсутнє писане законодавство, то й у сфері загального нагляду для ефорату було створено широке поле для зловживань різноманітного характеру.

Проаналізувавши систему правосуддя Спарти, дисертант констатує, що зазначений феномен, з одного боку, передбачав схильність до прояву суддівського свавілля, зокрема з боку ефорів, з іншого - містив у собі певні надійні юридичні механізми забезпечення або ж мінімізації його поширення в державі (сторінка 96 дисертації).

У третьому розділі *«Сократичний і постсократичний періоди розвитку феномена давньогрецького правосуддя та особливості їхньої рефлексії в сучасній Україні»* досліджуються етико-соціальний зміст правосуддя у вченні Сократа, розглядається проблематика правосуддя у філософсько-правових поглядах Платона й Аристотеля, аналізуються фактори світоглядної дегенерації правосуддя постсократичного періоду та розкривається феномен впливу філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя на процеси становлення та функціонування судової системи сучасної України.

Автором підкреслюється що Сократ найбільшу цінність буття (і соціуму, і окремого індивіда), досить чітко регламентованого найвищим знанням, намагався сформулювати крізь призму справедливості. Дисертант відмічає, що Сократ не проводив чіткого розмежування між поняттями «закон» та «законність». Важливим, на його думку, є те, що мислитель проявив себе не лише як геніальний філософ, але й ревний законник, сталий прихильник демократичних інституцій (сторінка 110 дисертації).

Автором наголошується, що сам механізм, використаний системою правосуддя Афіньської держави часів життя Сократа, хоча й базувався і формувався за демократичними принципами та включав до власної структури необхідні важелі забезпечення від проявів будь-якого впливу на особу судді, все ж таки був досить недосконалим. Правильно підкреслюється дисертантом

значення психологічного впливу з боку тієї чи іншої сторони на душевно-емоційний стан судді. Завдяки проявам такого впливу ставало можливим винесення неправових рішень, які, у свою чергу, призводили до соціальних деформацій в житті афінського полісу. Дисертантом зазначається, що Сократ, навіть ризикуючи власним життям, не тільки категорично відмовився використовувати будь-які засоби впливу на суддів як психологічного, так і будь-якого іншого характеру, а навпаки – у своїй судовій промові викривав та піддавав нищівній критиці недосконалість судового процесу, не дивлячись на те, що виступав у ролі обвинуваченого (сторінка 133 дисертації).

Розглядаючи проблематику правосуддя у філософсько-правових поглядах Платона й Аристотеля, дисертант вказує, що для Платона саме держава була первинною, домінантною категорією, а окремий індивід перебував на позиціях вторинності, тоді як за Аристотелем саме окремий індивід позиціонувався в якості первинної, домінуючої категорії у порівнянні з державою. На переконання Платона, категорії права, справедливості, якості держави та якості життя соціуму безпосередньо пов'язані та є невід'ємними складовими божественного плану побудови справедливого соціального середовища й держави. Мислителем вказувалось, що функції судді є як надзвичайно складними, так і містять певну кількість варіантів вирішення тієї чи іншої конфліктної ситуації. Автор зазначає, що Платон наділяв особу судді досить широким спектром повноважень, які навіть можуть включати винесення смертних вироків. Суддя, на переконання філософа, повинен володіти не лише досить широкими повноваженнями, але й необхідними особистими якостями морально-етичного характеру, які не дозволять йому вийти за межі справедливості. У свою чергу, за Платоном, саме закон виступає в якості актуального та онтологічно-необхідного мірила справедливості (сторінки 152-157 дисертації).

Автором зазначається, що учень Платона Аристотель наголошував, що правосуддя (правосудність) є нічим іншим, як виразом прекрасного, його матеріальним проявом. Саме тому правосуддя (правосудність) для філософа

виступала в ролі певної вищої онтологічної категорії пізнання навколишньої дійсності, зрозуміти, а тим паче пояснити аксіологічну сутність якої можуть лише високоморальні особистості, які вирізняються чистотою власних думок та володіють певним необхідним багажем знань. У свою чергу правосудність є тим відправним пунктом, від якого починає власний відлік процес формування певної системи координат та векторальних особливостей становлення справедливості, яка знаходить власне відтворення в духовній сутності кожного індивіда.

Цікавими є міркування автора щодо світоглядної дегенерації правосуддя постсократичного періоду. Зокрема, в поглядах мислителя постсократичного періоду Епікура акцентувалося, що політичне життя є принципово неприродним. Дисертант зауважує, що сприйняття Епікуром права, закону та справедливості є цілком антагонічним класично-грецькому розумінню. В епікурівській інтерпретації справедливість, а вслід за нею держава і право – це умовні та несправжні явища, хоча вони і відповідають розумно зрозумілим велінням та необхідностям природи. Справедливість, згідно вчення філософа, є явищем неприродним, а позитивістським, і є нічим іншим, як продуктом діяльності певних спеціалізованих органів держави (у т. ч. й органів правосуддя), які наділяються нею необхідним обсягом повноважень. Встановлення справедливості органами правосуддя є не природним явищем, а таким, що інтерпретується безпосередньо державою чи соціумом. Відповідно, сама справедливість як позитивістське явище не може характеризуватися сталістю, адже зі зміною нормативної бази саме розуміння феномена справедливості може тією чи іншою мірою піддаватися різноманітним трансформаціям.

Представники філософії стоїцизму захищали принцип об'єктивності розгляду судової справи. Також для них була притаманною жорстка позиція щодо проблематики злочину та покарання, яка досить чітко пояснюється розумінням ними самого феномену людського обов'язку, який полягав у тому, що індивідові слід жити, виконуючи всі покладені на нього зобов'язання. У

цілому представники цієї філософської школи виступали за жорстке дотримання нормативних приписів та за об'єктивний, всебічний та повний розгляд судових справ, на основі якого формувався та виносився справедливий вирок, завдяки чому встановлювалась чи відновлювалась справедливість у відповідності до всепроникаючого вселенського розуму та всеохоплюючого фатуму (долі) (сторінки 172-178 дисертації).

Автором наголошує, що скептицизм як напрям у філософії не міг призвести до правильного сприйняття самої сутності справедливого, адже філософами-скептиками висловлювалася думка, що немає доброго і справедливого за самою природою і вся справедливість є нічим іншим, як наслідком людських або ж громадянських установлень.

Дуже важливим є дослідження дисертантом впливу філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя на процеси становлення та функціонування судової системи в сучасній Україні. Він зосереджує увагу на тому, що під час гносеологічного аналізу онтологічного змісту відповідних статей Основного Закону нашої держави було визначено чітку закономірність відповідності переважної більшості світоглядних основ сучасного українського правосуддя філософсько-правовим основам давньогрецького правосуддя. Так, уже у викладі ст. 1 Основного закону нашої держави можна побачити присутність онтологічної формули, яка полягає в тому, що процеси утвердження у суспільстві правди та справедливості виступають у ролі каталізатора формування благозаконня та правопорядку в соціумі, наслідком чого є спокій та мирне життя. Також у тексті Конституції України знайшов відображення принцип поділу державної влади, за яким до окремої незалежної гілки належить судова влада. Цей принцип також бере власні витoki з філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя.

Зміст дисертації Мамчина П. І. свідчить про достатній науковий рівень роботи та всесторонність опрацювання автором визначених аспектів обраної теми дослідження, глибоке розуміння дисертантом проблематики філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя, а також бачення

ним шляхів її практичної реалізації в сучасних умовах існування українського соціуму. У відповідних розділах і підрозділах дисертаційної роботи її автором були вирішені завдання, які постали перед ним у процесі проведення наукового дослідження. Зазначене дозволяє зробити висновок, щодо довершеності та логічності концепції наукового дослідження, якою була зумовлена структурна побудова роботи, її поділ на внутрішньо узгоджені розділи, в яких було здійснено комплексний філософсько-правовий аналіз філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя. Отримані під час проведення дослідження наукові результати підтверджують покладену у його основу гіпотезу, а реалізовані мета і завдання надають підстави для формулювання висновків та рекомендацій, що мають теоретичне та прикладне значення.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Не дивлячись на високий загальний науковий рівень дисертаційної роботи П. І. Мамчина, вона не позбавлена окремих недоліків, які викликають відповідні зауваження. Тому видається доречним звернути увагу на наявність у дисертації дискусійних чи таких, що потребують уточнення, пояснення чи додаткової аргументації положень, які можуть виступити в якості предмета обговорення під час проведення публічного захисту.

1. На думку опонента, робота лише б виграла, якби автором було проведено більш детальний науковий аналіз рецепції філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя в історичному вимірі. Зокрема, слід було б дослідити використання філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя в судових системах державних утворень, які існували в Європі у часи Античності (а не лише Стародавньої Греції), Середньовіччя, Нового та Новітнього часів. Таким чином вдалося б усунути темпоральний розрив у сфері використання філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя. Такий підхід забезпечив б досягнення більш якісного результату дослідження.

2. Викликає певний подив той факт, що автором досократичний період розвитку феномена давньогрецького правосуддя проаналізовано лише на прикладах функціонування судової системи у тому чи іншому державному утворенні. У даному випадку поза увагою дисертанта залишилися праці давньогрецьких мислителів, діяльність яких припадає на досократичний період розвитку давньогрецької філософсько-правової думки. Зокрема, творчість представників філософії мілетського періоду, Солон Афіньський, Піфагор і піфагорійців тощо.

3. Також, на думку опонента, авторів слід було більш розширено розкрити проблематику світоглядної дегенерації правосуддя постсократичного періоду, ув'язавши її зі світоглядними трансформаціями та змінами в суверенності держав-полісів.

4. Авторів слід було більш розширено висвітлити значення філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя для вдосконалення судової системи в сучасній Україні. Зокрема, показати еволюцію використання філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя у різні часові періоди існування української державності.

Водночас наведені вище зауваження є підставою для подальшого обговорення складної наукової проблематики, предметом якої виступають філософсько-правові засади давньогрецького правосуддя. Відповідні положення можуть бути уточнені автором під час захисту дисертації. Разом із цим слід зазначити, що викладені зауваження не впливають на загальне позитивне враження від дисертаційного дослідження.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам МОН України. Дисертація П. І. Мамчина є самостійним, завершеним, оригінальним науковим дослідженням. Автореферат адекватно відображає зміст дисертації, дозволяє скласти цілісне уявлення не лише про загальний напрям наукового

дослідження автора, але й про змістовну частину дисертації. Дисертаційне дослідження та автореферат дисертації відповідають вимогам МОН України щодо оформлення у частині структури, наукового стилю та літературної мови.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому. Дисертаційна робота відповідає вимогам сформульованим пп. 9, 11, 12 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013р., а її автор – Мамчин Петро Ігорович – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.12 – філософія права.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
заслужений юрист України,
завідувач сектору моніторингу**

правової інформації відділу комунікацій КСУ

та правового моніторингу Управління комунікацій КСУ

та міжнародного співробітництва

Конституційного Суду України

Н.В. Кушакова-Костницька

Підпис Кушакової Костницької Н.В. засвідчую
Управління роботи з персоналом
Головний спеціаліст
Посада, підпис
06 Вересня 20 р.